

Müsüriň iň soňky faraony: Jemal Abdylnasyr

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Müsüriň iň soňky faraony: Jemal Abdylnasyr MÜSÜRIŇ IŇ SOŇKY

FARAONY: JEMAL ABDYLNASYR

Jemal Abdylnasyr dünýä syýasatynda spesifik agramy bolan şahsyýetdi. Ol araplar üçin janly rowaýatdy. Emma 1967-nji ýylyň 5-nji iýunynda Ysraýylyň istrebitełleri Müsüriň Howa Güýclerini kül-peýekun edende Nasyr legendasynyňam soňy geldi. Birinji jahan urşunyň düýp ýeñilenleri aslynda imperialistik döwletleriň özüdi.

Hindistan, Müsür ýaly ýurtlarda ýüz müňlerçe ýaş ýigidiň eline ýarag berildi we olar tanamaýan-bilmeýän ýurtlarynda wepat boldy.

Aýratynam iňlisleriň golastyndaky bu kolonial döwletler uruşdan soň azatlyk üçin aýaga galanlarynda has beter zulum

bilen garşylaşdy.

Müsür şeýle heläkçiliği başdan geçiren ýurtlaryň biridi.

Iňlisler Nubar paşa ýaly dikmeleriň eli bilen müsür ykdysadyýetiniň onlarça ýyllap ganyny sorandan soñam, Birinji jahan urşy ýyllarynda-da on müňlerçe müsürlı ýaş ýigidin ölümine sebäp boldular.

Iňlisler uruşdan soñam Müsürden ellerini çekmegi goýbolsun etmediler. Olar müsürlileriň demokratik talaplaryny ýarag bilen basyp ýatyrmagy makul bildiler.

Heniz Pariž ýaraşyk konferensiýasy üçin toplanmankalar iňlis generaly Reginald Wingate Kairde aýal-ebtat, garry-gurty, çaga-çuga diýmän yüzlerce müsürliniň ganyna galdy.

1930-nji ýyllaryň soñuna çenli müsürliler azatlyk üçin uly göreşe girişenem bolsalar, doly garaşsyzlyklaryny alyp bilmändiler.

Iňlisleriň gyrgynçylyklaryna we syýasy pyrryldaklaryna çagalygyndan bări şayat bolup gelýän bir müsürlı ýaş ýigit iň soñky iňlis ýurduny terk edýänçä aldym-berdimli göreşden el çekmedi.

«İttihat ve Terakki» partiýasynyň haýrany bolan kakasynyň Jemal adyny alan çaga gelejekde barça araplaryň ykbalyny özgertjek Jemal Abdylnasyrdy.

• **Nasyryň beýgelişi**

1918-nji ýylyň 15-nji ýanwarynda garyp maşgalada dünýä inen Nasyr 1937-nji ýylda hukuk ugrundan okamagy müwessa bildi.

Göwni harby gullugy küýseýän Nasyr iki ýyldan soñ arzuwyna yetdi we harby talyп bolmagy başardy. Sudanda işe başlanda Enwer Sedat bilen tanyşdy we onuň bilen dostlaşdy.

1942-nji ýylda Harby akademiýany tamamlady.

Ýurduň ýagdaýy çagalygyndakysyndan üýtgeşik däldi. Iňlisler Müsure özbaşdaklyk wada berenem bolsa, Suweýş kanaly, howa menzilleri, ýerasty tebigy baýlyklar, ýurduň maliýe merkezleri dolulygyna iňlisleriň elindedi.

Bu gidişi togtatmak üçin halas bolmagyň ýolunu gözleýän arap ýaşlary başyny Nasyryň çekýän «Azat ofiserler» atly gizlin

guramany döretdiler.

• Nasyr halkara gahrymana öwrülyär

Nasyr guran gizlin guramasy bilen esasan harby talyplaryň arasynda tanalýardy, emma müsür halky ony 1948-nji ýylyň arapsraýyl urşy arkaly tanady.

Ysraýyl döwletiniň döredilendigi jar edilen gününde Yrak, Siriýa, Iordaniýa, Müsür gundagdaky ýurda uruş yylan etdi.

Arap koalizasiýasy birküç günüň içinde Ysraýyly dünýä kartasyndan sylip-süpürip aýyrmagy planlaşdyryarka, garaşylmadyk uly ýeňliše uçradı. Ysraýyl bu ursuň soñunda çäklerini iki esse giňeltdi, yüz müňlerçe palestinaly bolsa ýasaýan ýerlerinden jyda düşüp, bosgunyň ýoluny tutdy.

Bu uruşda çaklaňrak birlige serkerdelik eden Nasyr beýleki arap serkerdeleriniň tersine yza çekilmän ysraýyl goşunyna uly ýitgileri çekdirdi.

Ýaş ofiser Nasyryň gaýduwsyzlygy we okgunlylygy gysga wagtyň içinde bütin müsürliler tarapyndan «Faluje gaplaň» diýip tanalmagyna getirdi.

1948-nji ýylyň urşunyň ýeňlisinde iňlisler uly rol oýnapdy, emma «Azat ofiserler» esasy günäkär hökmünde patya Farugy görýärdiler. 1952-nji ýylyň 25-nji ýanwarynda yüze çykan waka sabyr käsäni dolduran iň soňky damja boldy.

Soňra «Azatlyk» manysyny berýän «Tahrir» ady bilen çalşyrylylan «Ysmaýylyýa» meýdanynda iňlis esgerleri müsür polisiýasyna garşıy ot açdy.

Altan Tan «Ýakyn Gündogar ýazgylary: Müsür we Jemal Abdylnasyr» atly makalalar toplumynda wakany şeýle gürrüň berýär:

«1952-nji ýylda iňlisleriň Suweýş kanalynyň raýonlarynda geçirýän işlerine nägilelik bildiren «Ysmaýylyýa» meýdanynda toplanan halk köpçüligi iş taşlaýylara we köpçülikleýin çykyşlara başlady.

1952-nji ýylyň 25-nji ýanwarynda «Ysmaýylyýa» meýdanynda iňlisleriň atan okundan ellä golaý polisiýa işgäriminiň wepat bolmagy, segseniniň ýaralanmagy, 200-niň iňlisler tarapyndan

tussag edilmegi tutuş ýurtta uly wakalary ýüze çykardy. Şol günüň ertesi 26-njy ýanwarda Kairde toplanan san-sajaksyz mähelle iňlislere degişli banklary, otelleri, dükanlary, gije klublaryny, uçar şereketini, garbanyşhanalary we ş.m. ähli guramalary oda berdi.

Bu wakalarda dokuzy iňlis, jemi ýigrimi alry adam wepat boldy, 500-den gowrak adam ýaralandy, 700-den gowrak bina ýakylyp-ýkyldy. Patyşa Faruk demonstrasiýaçylary köşeşdirmek üçin premer-ministr Nahhas paşany wezipesinden boşatdy.

Bu wakalardan soň 22-nji iýuldan 23-nji iýula geçilýän gjede «Azat ofiserler» hereketi hökümeti basyp aldy.

Ir säher bilen Farugyň köşgünü müsür goşuny gabawa aldy we uçarlar howalanmaga başlady.

Faruk gysga wagtyň içinde tagty heniz iki ýaşly ogluna goýýandygyny mälim edip şäherden çykdy.

Faruk tagtdan aýrylan badyna Rewolýusion komitet guruldy we Muhammet Nejip ýurduň täze ýolbaşçysy boldy.

• **Müsür üçin täze başlangyç**

Muhammet Nejip bilen Nasyryň kän wagt geçmänkä pikirleri deň gelmän başlady.

Nasyr monarhiýanyň düýpgöter aradan aýrylmagyny öñe sürse, Nejip täzelegen monarhiýanyň tarapyny tutýardy. Ahyrynda Nasyryň aýdany boldy we 1953-nji ýylyň 18-nji iýulynda Müsürde respublika yylan edildi.

Respublika meselesi çözüldenden soň häkimiýetem Nasyr bilen Nejibiň arasynda paýlaşylyp, problemalar kem-käsleýin çözüldi. Yöne bu Nejip üçin ullaikan ýalňyşlykdy, çünkü İçeri işler ministri wezipesine bellenen Nasyr tizara Müsüriň ýeke-täk güýjüne öwrüldi.

Nasyr birnäçe synanşykdan soň ahyrynda 1954-nji ýylyň 29-njy martynda Müsürde häkimiýetini yylan etdi.

• **Nasyrly ýyllar we täze krizisler**

Nasyr häkimiýete gelen badyna Müsüriň gülläp modernizasiýasy üçin gerekli reformalary durmuşa geçirdi. Ykdysady, bilim,

medeni hukuk we harby ugurlarda möhüm ädimler ädildi. Beýleki bir tarapdan ýurtdaky iňlis gegemoniýasyny ýok etmek üçin 1956-njy ýylda Suweýş kanalyny-da millileşdirme hemlesini urdy.

Bu karardan soň fransuz we iňlis uçarlary asmana uçup, müsür goşunyna agyr ýitgileri çekdirdi. Birnäçe hepde-de Suweýş kanalyny basyp aldy.

SSSR bu okkupasiýanyň garşysynda Müsüriň tarapyny tutjakdygyny aýtmagy iňlisleri sebitden çekilmäge mejbür etdi.

Nasyr umuman alanda ýeňlipdi, emma Sowet Soýuzynyň goldawy bilen basybalyjy güýçleriň sebitden çykmagy ony hakyku gahrymana öwürdi.

Jemal Abdylnasyr bir demde bütin regionda beýik arap gahrymanyna öwrülipdi. Iordaniá, Siriá, Yrak ýaly ýurtlarda köp sanly syýasy toparlar «nasırçylyk» ideýasy bilen bir bitewi arap döwletini gurmagyň arzuw-hyýalyny gurmaga başlady. Bu arzuw-hyýaly ýok etjegem ýene Ysraýyl boldy.

Jemal Abdylnasyr dünýä syýasatynda spesifik agramy bolan şahsyyetdi. Ol araplar üçin janly rowaýatdy. Emma 1967-nji ýylyň 5-nji iýunynda Ysraýylyň istrebítelleri Müsüriň Howa Güýçlerini kül-peýekun edende Nasyr legendasynyňam soňy geldi. Müsür Howa güýçlerini bir günüň içinde ýok eden Ysraýyl goşunu soňky günlerde Sinaýda giň gerimli basybalyjylykly operasiýa başlady. Okkupasiýa birnäçe günlär halkdan gizlenip saklananam bolsa, hut Nasyryň özi aýj hakykaty mälîm edenden soň öz islegi bilen işden gidýändigini aýtdy.

Elbetde, bu öňünden meýilleşdirilen zatdy, kiçi göwrümlı köpcülikleýin çykyşlardan soň Nasyr gaýtadan wezipesine dolanyp geldi. Ýeňlişiň ähli jogapkärciliği Ýaragly Güýçleriň Serkerdebaşsysy Abdylhekim Amryň üstüne ýüklendi.

Amryň şol ýyl öz janyna kast etmegine bolsa birnäçe ýyllap syýasy jenaýat hökmünde garaldy.

• **Nasyryň ölümü**

Nasyr 1970-nji ýylyň 28-nji sentýabrynda ýüregagyrysy tutup aradan çykdy. Beýik diktatoryň ölüminden soň bolup geçen täsin

hadysalary bolsa Muhammet Enes Bildirjin şeýle gürrüň berýär: «Nasyryň ölümü arap ýurtlaryny we dünýäni sarsgyna saldy. 1-nji oktýabrdı Kairde ony soňky ýoluna ugratmak üçin jynazasyna 5 million adam ýygnandy. Köpçüligiň uzynlygy 10 kilometrden geçýärdi. Saud Arabystanynyň patyşasy Faýsaldan başga ähli arap ýurtlarynyň döwlet ýolbaşçysy onuň jynazasyna gatnaşdy. Patyşa Hüseýin we Ýaser Arafat köpçüligiň öñünde möñňürip aglaýandyklaryny gizlejegem bolmadylar, Liwiýanyň lideri Muammar Kaddafi bolsa çuňňur gynançdan ýaňa iki sapar özünden gitdi. Liwanda çykýan «Le Jour» gazeti Nasyryň ölümünü «100 million arap ýetim galdy» sözbaşysy bilen habar berdi. Nasyr Kubbe raýonynda şondan bir ýyl öñ gurlan metjidiň howlusynda jaýlandy.

Mazar daşyna daşary ýurtda aradan çykan patyşalyk döwrüniň mirasdüser şazadasy Mehmet Aly Tewfikiň özi üçin taýýarladan «Allah» ýazgylы kristal daşy goýuldy. Has soňky ýyllarda metjidiň aşagyndan geçýän lagym geçirijiniň ýarylmagy netijesinde Nasyryň süňkleri lagyma bulasyp, ýerinden göçürüldi.»

Mehmet Mazlum ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

28.09.2021 ý.

© The Independentturkish Taryhy şahslar